

פרורים

משולחן רבינו

הגאון רבי אברהם גנחובסקי זללה"ה

- פרשת ראה תשע"ד -

כחו, וגם כשפסוקי מפקסי גיריה מיקרי כחו, אם כן הוא הדין נימא דמקיים בהכי מצוות עשה דשריפת עיר הנדחת, משא"כ לענין הלא תעשה דמחיקת השם, נימא דדמי לרציחה ומזיק, דלא חשיב גיריה דידיה, ופטור, ואם כן איכא תקנתא דמצוי לקיים שניהם.

אמנם אולי יש לדחות, דגם על הלאו יהא חייב כמו בשחיטה, ורק ברציחה ונזקין פטור, וצריך עיון. [ועי' מה שכתבנו בפרשת אמור תשע"ג]. איברא להצד הנ"ל דאיסור מחיקת השם הוה גם בגרמא, אם כן ודאי דאסירא גם כשעושה באופן דפסוקי מפקסי גיריה, דהרי לא גרע מגרמא, אך מכל מקום תיקשי לסוגיא דשבת.

[והנה כתב הרשב"א בשבת (ק"כ ב' ד"ה לעולם) דהא דשרי בגרמא, היינו דוקא בכגון טבילה כיון דאינו ודאי דימחק, ואם כן בגוונא דפסוקי מפקסי גיריה, הא הוה ודאי, ואם כן נימא דליכא כלל היתר דגרמא, אך באמת לא יתיישב, משום דכוונת הרשב"א דכאשר הוה ודאי, לא חשיבא גרמא אלא מעשה בידו, משא"כ בפסוקי מפקסי גיריה, אפילו אי הוה ודאי, לא נחשב מעשה בידו].

* * *

הורגים גם הבנים הקטנים

הַפָּה תִּפֶּה אֶת יֶשְׁבֵי הָעִיר הַהוּא לְפִי חֶרֶב (י"ג ט"ז)

הנה איתא בתוספתא דסנהדרין (י"ד ג') דפליגי תנאי האם גם הבנים הקטנים דאנשי עיר הנדחת נהרגין אע"פ דאינן בני עונשים, ולדעת ר' עקיבא אין נהרגין, ולדעת ר' אליעזר נהרגין. והרמב"ם (ד' הל' ע"ז ו') פוסק כר' אליעזר. [ועוד עיין ברמ"ה אגרות י"ב].

והקשה המנחת חינוך (מצוה תס"ד), ובהקדמ, דאיתא בגמרא מכות (ב' א') דעדים דהעידו באיש פלוני שהוא בן גרושה או בן חלוצה, והוזמו, אין אומרים דיעשו לעדים י' כאשר זמם, ויעשה זה בן גרושה או בן חלוצה תחתיו, אלא לוקה את הארבעים, והטעם, דאם יפסלו העדים, אם כן ממילא יפסלו גם בני העדים, והא אמר קרא ועשיתם י'ו' כאשר זמם, לו ולא לזרעו, וכי תימא נפסול רק העדים ולא בניהם, הא בעינן כאשר זמם לעשות, ולא רק חצי מה שזממו, והרי העדים זממו לפסול גם הבנים.

ולפי"ז נמצא דלמאן דאמר דהורגים גם הבנים הקטנים דעיר הנדחת, הא העדים העידו להרוג גם הבנים הקטנים, אך אם הוזמו העדים, אע"פ דהם עצמם חייבים מיתה, מכל מקום לא נהרוג בניהם, דהרי אמרינן כאשר זמם לעשות י'ו' ולא לזרעו, ואם כן גם אותם לא נהרוג, מפאת דהוה חצי הזמה, ובעינן כאשר זמם לעשות וליכא,

ולפי"ז תיקשי, דאם כן נמצא דהוה עדות שאי אתה יכול להזימה, ולא שייך עדות בעיר הנדחת כלל, [ואע"פ דהעדים ילקו, הא לתירוץ קמא דתוספות (ריש מכות) בעדות נפשות לא מיקרי בהכי כאשר זמם]. והחתם סופר (בתשובות חו"מ סי' כ"ד) מביא האי קושיא, וכתב דאע"פ דיש לומר דגם לתירוץ קמא דתוספות (שם) מכיון דנהרגים העדים, אע"פ דבני העדים אין נהרגין, מיקרי שפיר נפש תחת נפש, מכל מקום אכתי תיקשי, דהכא יש לומר דהמיתה עצמה הוה כמו מיתה חמורה טפי מכיון דהורגים גם טפם.

ויש לדון בהאי קושיא מכמה אנפי:

א. אפשר להזימה מצד אחד

יש לדון ליישב, דהנה יש לדון במעיד על בועל ונבעלת, וחדא מינייהו טריפה, כגון הבועל טריפה, מי אמרינן דהוה עדות שאי אתה יכול להזימה מכיון דלא יהרגו הבועל אלא הנבעלת, [וכמו דאמרינן לדעת הראב"ד (מובא ברא"ש פ"ק דמכות סי' י"ג י"ד) דאם הבועל קרוב בטלה עדותו גם על הנבעלת, מפאת עדות שבתלה מקצתה בטלה כולה, אבל תוספות בסנהדרין (ר' ב' ד"ה ואין) פליגי].

שריפת עיר הנדחת אע"פ דנמחק השם

לא תַעֲשֶׂוּן כֵּן לְה' אֱלֹהֵיכֶם (י"ב ד')

הנה איתא בקרא איסור מחיקת השם, ואיתא בגמרא סנהדרין (ק"י"ג א') דר' אליעזר אומר, כל עיר שיש בה אפילו מזוזה אחת אינה נעשית עיר הנדחת, דהרי נאמר בעיר הנדחת י'שרפת באש את העיר ואת כל שללה כליל', והא מזוזה אי אפשר לשרוף, דהא כתיב י'לא תעשון כן לה' אלהיכם', [ואנן קיימא לן כחכמים דעיר הנדחת נשרפת חוץ מהמזוזה, דדרשינן שללה ולא שלל שמים].

ולכאורה יש לשאול על ר' אליעזר, הא איכא תקנתא לשרוף העיר על ידי 'פסוקי מפקסי גיריה', ובכך מקיים המצוה של שריפת עיר הנדחת, ואפילו הכי אינו עובר על האיסור דמחיקת השם, ויש להוכיח כך ע"פ ג' הקדמות:

הקדמה א' - מהו בפסוקי מפקסי גיריה ברציחה ונזקין

הנה יש לחקור, מהו בגוונא ד'פסוקי מפקסי גיריה', והיינו דיוורה חץ, ויש לפניו תריס, ואחר כך סולק התריס, האם חשיב כחו, ולכאורה מצאנו דאיכא בזה חילוק בין רציחה ונזקין, לבין שחיטה, דהנה לענין רציחה, איתא בגמרא סנהדרין (ע"ז ב') דאם זרק חץ ותריס בידו, ובא אחר ונטלו, ואפילו הוא קדם ונטלו, פטור מרציחה, דבעידנא דשדייה ביה מיפסק פיסקיה גיריה, ולא חשיב כחו.

וכן לענין נזקין, איתא בגמרא בבא קמא (כ"ו ב') דהזורק כלי מראש הגג, והיו תחתיו כרים או כסתות, ובא אחר וסלקן, או קדם הוא עצמו וסלקן, פטור, דבעידנא דשדייה פסוקי מפקסי גיריה, חזינן דלענין נזקין ורציחה לא חשיב כחו.

הקדמה ב' - מהו בפסוקי מפקסי גיריה בשחיטה

אמנם לענין שחיטה מצאנו לא כך, דהנה אמרינן בגמרא חולין (ל' ב') דרבא זרק גיריה ושחט ציפור באויר, ולכאורה מבואר דמהני השחיטה אע"פ דכיוון החץ ופגע בציפור בעת מעופה,

והא דמי לזורק אבן ואחר כך הושיט הניזק ראשו, דאיתא בגמרא בבא קמא (ל"ג א') דבכהאי גוונא פטור מגלות, ואיכא מאן דאמר בגמרא דפטור נמי מנזקין, וכתבו התוספות והרשב"א (שם) שהטעם כמו בהא דתריס, דפסוקי מפקסי גיריה, [וכתבו התוספות דאם הוה ליה לאסוקי אדעתיה חשיבא כחו, אבל הרשב"א פליג], חזינן דבהוציא ראשו דמי לפסוקי מפקסי גיריה, ואם כן תיקשי [לדעת הרשב"א] אמאי מהני השחיטה, אלא על כרחך חזינן דשחיטה שאני, דמהני אע"פ דפסוקי מפקסי גיריה, [ויש לדחות דילמא סוגיא דחולין כלי"ק דבבא קמא].

הקדמה ג' - האם אסירא גרמא במחיקת השם

הנה יש לדון אם איסורא דמחיקת השם הוה גם בגרמא, ובנודע ביהודה (תניינא או"ח סו"ס י"ז, תשובת בן הנודע ביהודה) מבאר שהיא מחלוקת הסוגיות, דהנה לחד גיטא, מבואר בהדיא בגמרא שבת (ק"כ ב') דגרמא שרי, ומשום הכי אע"פ דהיה שם כתוב על בשרו, ועל ידי טבילה ימחק השם, מכל מקום שרי לטבול.

אמנם לאידך גיטא, הא מבואר בגמרא מגילה (כ"ו ב'), וכן פסקינן ביו"ד סי' רפ"ב סעי' י' דספר תורה שבלה, צריך לגונוזו בכלי חרס למען יעמוד ימים רבים, ותיקשי אמאי צריך לגונוזו בכלי חרס, הא מה שימחק אינו אלא גרמא בעלמא, ואלא על כרחך חזינן דאיסור מחיקת השם הוה גם בגרמא.

לאור הג' הקדמות

ולאור הג' הקדמות, יש לדון דאיכא האי תקנתא לשרוף העיר באופן דפסוקי מפקסי גיריה, דכמו דלענין מצוות שחיטה סגי דהוי

ולאור שיטת הרמב"ם, מיישב המקור חיים, דאפילו אם אין ברירה, אפילו הכי לאחר חלוקה לא חל על העיסה איסור עיר הנדחת, דהרי על דעת הכי נשתתפו שלא יוכל אחד לאסור העיסה על חבירו, ואם נאסר יהא שייך לו משעה ראשונה.

תו כתב המקור חיים, דגם להרשב"א אתי שפיר, דשאני איסור עיר הנדחת דהוה מכה גמר דין, ואין דעת בית דין לאסור דבר בלתי מבורר, אלא דעת בית דין רק על מה שיתברר בשעת שריפה.

קושיית המקור חיים על הנ"ל מדינא דמנסך
אך הקשה המקור חיים, דתיקשי על הרמב"ם והר"ן מהא דאיתא בגמרא חולין (מ"א א') בין דשותפין, ואחד השותפין ניסך היין, נאסר כל היין, והמנסך חייב לשלם בדיני שמים, ותיקשי לדעת הרמב"ם הנ"ל, נימא שכשיחלקו יהא של השני למפרע, ונמצא דלא אסר חלק חבירו כלל.

ותירץ המקור חיים, דהתם הוה משקה, דהוא דבר לח, וממילא לא שייך לומר שיתברר למפרע, דאי אפשר שלא יהא מעורב ונבלל.

ויש לתמוה על תירוץ המקור חיים, דאמאי לא, הא מה שקיבל מתברר למפרע, וכמו בלוקח יין מבין הכותים ומפריש תרומות ומעשרות, דלמאן דאמר יש ברירה מתברר למפרע, לוכן הקשה על המקו"ח בספר אמרי שלמה שבסוף ספר אמרי בינה אבה"ע בסוגיא דברירה.

ישוּב הנ"ל ע"פ דברי התרומת הדשן
ויש ליישב דברי המקור חיים, ובהקדס, דהנה מבואר בתרומת הדשן (מובא ברמ"א חו"מ סי' רצ"ב סע' י') דבאופן הדפקידו מטבעות אצל בעל הבית, והבעל הבית עירבבם עם המטבעות שלו, מכיון דמטבעות הוה דבר שאינו מסויים, שאין הבדל בין מטבע למטבע, לא אמרינן דהמטבעות של כל אחד שייכים לעצמו, אלא שניהם חשובים כשותפים בכל מטבע ומטבע, וממילא אם נאבדו מקצת המעות, יתחלקו לפי האחוזים שיש לכל אחד בהמטבעות.

ולפי"ז כתב הגרע"א (קמא סי' כ"ג) דבאיכא פירוורי חמץ ופירוורי מצה מעורבין, וביטל רק החמץ, אפילו הכי עובר בבל יראה, דאע"פ שהחמץ הפקר, מכל מקום כיון דהחמץ מעורב עם המצה, ואי אפשר להפריד החמץ, אם כן אמרינן דבכל חלק וחלק הבעלים והפקר הם שותפים.

ואם כן הכי נמי בדין, נהי דלא היו שותפים ביין אלא הוה כמו שכנים, דהרי התנו דאם יאסר, יהא מה שלאחר החלוקה למפרע לכל אחד, מכל מקום מכיון דהכל מעורב, ואי אפשר להפרידם, ממילא נעשים שנית שותפין בכל טיפה וטיפה, ושוב יוכל לנסך.

אבל לא ברירא לי, דכמו דבין לא יתברר למפרע, כיון דלא נדע איזה טיפה תהא לאחר החלוקה, כיון דהטיפות מתערבות כל הזמן, הכי נמי בעיסה ובקרקע, היאך נדע קודם החלוקה כיצד תהא החלוקה.

אין ליישב קושיית השאגת אריה דמספק אוקמה אחזקה
הנה אי אין ברירה, לדעת רש"י בגיטין (מ"ז ב' ד"ה טבל) נאסר בתורת ודאי, אמנם לדעת התוספות בגיטין (שם ד"ה טבל) נאסר רק בתורת ספק, ולפי התוספות יש ליישב, דאין לאסור העיסה מחמת הא דאין ברירה, דאוקי העיסה בחזקת היתר דלא נאסר משום עיר הנדחת, [משא"כ בנדר להרשב"א הנ"ל, נימא דבספק נדר לא מוקמינן אחזקה, וכחזינן דסתם נדרים להחמיר, ואיכא מקמאי דסברי דהוה רק ספק]. אך באמת כל זה אינו, דבנולד בתערובות לא מוקמינן אחזקה, כמו באחת מבנותיך מקודשת לי, [א"ה, ע' בעונג יו"ט סי' ל"ד בהערות].

* * *

מצוה הבאה בעבירה בביטול עשה

הַחֵרֵם אֶתְּךָ וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בְּךָ וְאֶת פְּהֶמְתְּךָ לְפִי חֵרֵב (י"ג ט"ו)
הנה יש לחקור בהא דקיימא לן דמצוה הבאה בעבירה אינה מצוה, מי אמרינן דהיינו רק במקיים מצוה על ידי עבירה, אבל לא במקיים מצוה רק על ידי ביטול מצות עשה, או דילמא היינו גם במקיים מצוה על ידי ביטול מצות עשה. **ויש לדון בזה מכמה אנפי:**

הוכחה א' - קושיית הגמרא בשחרור עבדו דר' אליעזר
הנה יש להוכיח מהא דאיתא בגמרא ברכות (מ"ז ב') דר' אליעזר שחרר עבדו להשלים מנין, ומקשינן בגמרא הא הוה מצוה הבאה

או דילמא מיקרי שפיר יכול להזימה, מכיון דעכ"פ יתרוגו הנבעלת, וכל שהעדות הוא מאותן שאתה יכול להזימה מצד אחד, דאע"פ שאין אתה יכול להזימה מכל צדדיה, מיקרי עדות שאתה יכול להזימה וחייב. ובמאירי בסנהדרין (ע"ח א' ד"ה הרובע) מבואר כהצד השני, אבל באור שמח (הל' עדות כ"ז ד"ה נחזור) מבואר כהצד הראשון.

ולאור הצד השני, אם כן בנידון דידן, דאע"פ דאי אפשר להזימה מצד אנשי עיר הנדחת דיש להם בנים, מכל מקום אפשר להזימה מצד אלו דאכתי אין להם בנים, ובכהאי גוונא מיקרי שפיר עדות שאתה יכול להזימה.

ב. לחלק בין בני גרושה, לבני עיר הנדחת
תו יש לדון ליישב, דיש לחלק, דדוקא לענין עדות דבן גרושה אמרינן דאם לא נהרוג בניו מיקרי חצי כאשר זמם, מפאת דבעדות על האב כלול גם עדות על הבן, דהא דבן של חלל הוה נמי חלל היינו מפאת אביו, משא"כ לענין עיר הנדחת, לא מיקרי חצי כאשר זמם, דבעדות על האב דהוא נהרג, לא כלול נמי עדות על בניו, דהא דהטף נהרגים אינו מחמת דהאב נהרג, אלא דאיכא עוד דין להרוג גם כל הקטנים, ואם כן הוה כמעידים על כמה אנשים שחייבים מיתה.

ג. עדות דהוא עמלק
ואכתי יש לדון בעוד היכי תמצאי, דהנה במעידים על אחד שהוא עמלק, שמצוה להורגו, והוזמו, לכאורה העדים זוממין חייבים מיתה, ותיקשי, הא רצו להרוג גם הבנים, דהרי המצוה למחות עמלק הוא גם בבניהם, והרי אי אפשר להרוג בני העדים, [ובמלקות לא סיגן], והכא ליכא לשנויי דככתבנו על המנחת חינוך, דהרי הא דהורגים בני עמלק, היינו רק מפאת דאביהם עמלק.

[והיינו אם נימא דמצווים להרוג עמלק אף לאחר דנתגיירו, ועיין במנחת חינוך (מצוה תקכ"ז) דביאר דעת הרמב"ם (פ"ו הל' מלכים ה"א) דאם השלימו, אין הורגין עמלק, ועי' בעמק ברכה (בענין מתיית עמלק ע' קכ"ו)].

ויש לדון לחלק, דשאני חללות מעמלק, דבשלמא חללות הוה מכה האב, משא"כ עמלק, לאו מפאת כח אביו, אלא דהוא עצמו עמלק, וצריך תלמוד. (וע"ע אפיקי ים סי' ל"ח אות ב').

* * *

עיסה של עיר הנדחת

וְלֹא יִדְבַק בְּיָדְךָ מְאוּמָה מִן הַחֵרֵם (י"ג י"ח)
הנה שמעינן מהאי קרא דכל ממון עיר הנדחת אסור מן התורה בהנאה. והנה איתא בגמרא סנהדרין (ק"י א') דעיסת השותפין, דחציה של עיר הנדחת וחציה של עיר אחרת, ואחר כך השותפין חילקו ביניהן העיסה, חלק דהעיר אחרת מותרת.

והקשה השאגת אריה (סי' פ"ט) דלכאורה דין האמור תליא בהפלוגתא אם יש ברירה, והא דאמרינן דהעיסה מותרת, אזלא רק למאן דאמר דיש ברירה אפילו בשל תורה, והילכך לאחר החלוקה אמרינן ברירה, דחלק של עיר האחרת זהו חלקה המגיע לה משעה ראשונה, ולא נאסר בהנאה, אך למאן דאמר אין ברירה, הא יש לומר דחלק שביד עיר האחרת לאחר חלוקה, הוא של עיר הנדחת, ושל עיר הנדחת הוא ביד עיר האחרת, והחליפו של זה לזה.

והרי הרמב"ם פסק בכל מקום דבשל תורה אין ברירה, (ע' פ"יא מהלכות שמיטה ה"כ), ואפילו הכי פסק (פ"ד מהל' עכו"ם ה"יא) בעיר הנדחת דעיסה מותרת, ותיקשי, דאי אין ברירה כל אחת תיאסר.

תירוץ המקור חיים
ומיישב המקור חיים (סי' תמ"ח סק"א ד"ה ונידון), **ובהקדס**, דהנה שנים שאסרו הנאת כל אחד על חבירו, אם היו שותפין בחצר, נו"ש בה דין חלוקה], הרי אלו אסורין להכנס להחצר, ומביא הר"ן בנדרים (מ"ו ב' ד"ה אבל) דפליגי הראשונים מהו אחר שיחלקו החצר, דעת הרשב"א דאסורים להיכנס, דקיימא לן דבדאורייתא אין ברירה, ואם כן דילמא נכנס לחלק חבירו האסור עליו.

אמנם דעת הרמב"ם דמותרים להיכנס, וביאר הר"ן סברת הרמב"ם, דאע"ג דקיימא לן דבדאורייתא אין ברירה, אפילו הכי אנו סהדי שעל מנת כן נשתתפו שלא יוכל אחד מהן לאסרה על חבירו בענין שתהא נאסרת עליו לאחר חלוקה, והיינו דמתנה דאם יאסור יהא שייך לחבירו משעה ראשונה.

ליהנות ניתנו, ומפאת משקה ישראל, שמא שרי כיון דהיתה לו שעת הכושר.

ותיקשי כהני"ל, דהא איכא צד בגמרא דאינה שחיטה כלל, וודאי אי אפשר להקדיש קרבן דאין אפשרות לשוחטו, וכך הקשו המנחת חינוך (מצוה תס"ד), והחזון איש (נגעים ס"י י"א סק"ה) והבית הלוי (ח"ג ס"י כ"ו אות ד').

וכתבו ליישב, דעל כרחך סוגיין כהאי גיסא דרב חסדא דמהני שחיטה לטהרה מידי נבילה.

הקדמה ג' - ביאר הבית יצחק

והבית יצחק (תשובות או"ח ס"י י"ג) מיישב, ובהקדם, כתב לחדש דספיקו של רב חסדא היינו רק בשחט בחרב או בסכין של ברזל, דהיינו דומיא להא דכתיב 'לפי חרב', דדין עיר הנדחת בסייף, אבל בשחט בקרומית של קנה, דלא הוה סייף, לא נתקיימה מצוות עיר הנדחת, דלא מיקרי שהרגה בחרב, ואם כן ודאי מיקרי שחיטה, ומטהר מידי נבילה. [והעירו, דצריך ראייה דלפי חרב רק במתכת].

ולפי"ז מיישב קושיין, דנימא דהא דסלקא דעתין דיכול להביא צפור דמצורע מעיר הנדחת, היינו רק אם ישחוט בקרומית של קנה דלא הוה סייף, דבכהאי גוונא ודאי דמיקרי שחיטה.

והוכיח הבית יצחק כדבריו, מהא דחזינן בהדיא בשור הנסקל, דשחיטתו מטהרתו מדי נבילה, ותיקשי מאי שנא דבעיר הנדחת מסתפקת הגמרא אם שחיטה מקרי 'לפי חרב', משא"כ בשור הנסקל פשוט דשחיטה לא מיקרי 'סקול יסקל', אלא על כרחך החילוק, דשחיטה ודאי לא מיקרי סקילה, וכמו דשחיטה בקנה לא מיקרי לפי חרב, [אע"ג דכשאינו יכול לסוקלו דינו בכל דבר].

ובעיקר התירוץ יש לעיין, אי דמי שחיטת שור הנסקל, לשחיטת בהמת עיר הנדחת שלא במתכת, דבשור הנסקל קפיד קרא טפי על הסקילה, משא"כ בעיר הנדחת, דילמא לפי חרב דכתיב בבהמה אינו דבעינן סייף, אך מנא לן לחלק בהא.

ובדעת המנחת חינוך והחזון איש והבית הלוי דלא תירצו כהבית יצחק, יש לבאר דדחיקא להו לאוקמי בשחט בקנה, מדלא הזכירו כן בסוגיא.

[והנה הקשה הבית יצחק, דאכתי תיקשי, דהנה הקשה הגמרא בבבא קמא (מ"א א') דמשכחת לן שחיטה כעין סקילה, דבדק צור ושחט בו, ואולי רק בכהאי גוונא אסירא באכילה, ומנא לן דאסירא באכילה אף בשחטו בסכין לאחר שנגמר דינו, [נמשני בגמרא דגם בשחט בצור חשיבא שחיטה גמורה].

ותיקשי, מהו הסלקא דעתיך, הא אדרבא אם נתקיימה מצות סקילה אם כן לא הוה שחיטה.

ותירץ הבית יצחק, דמכל מקום לא הוה סקילה גמורה, וזה צריך עיון דלסלקא דעתיך דגמרא מתקיימת בזה מצות סקילה, [ולולי דבריו לא קשה, דהגמרא אתיא כגיסא דרב חסדא דמהני שחיטה בבהמת עיר הנדחת].

תו כתב, דהיכא דזירוק הצור על הבהמה וישחטנה, דזה ודאי הוה סקילה גמורה, בזה יהא תליא בספיקא דרב חסדא, וצריך עיון דלמסקנת הסוגיא, כל דהוה שחיטה לא הוה סקילה].

לאור הג' הקדמות יש לפשוט החקירה

ולכאורה תיקשי, הא מכל מקום למה לי קרא דאי אפשר לקחת ציפור עיר הנדחת לשחיטה, הא ממה נפשך, אם ישחטנה במתכת, לא הוה שחיטה, ואם בקנה ביטל מצותה,

ויש לבאר, דמכל מקום הנידון לענין בדיעבד, דבלא הקרא, רק ביטל מצוה על ידי שחיטתה, משא"כ לבתר קרא הקרבן פסול.

אך אכתי תיקשי, הא הוה מצוה הבאה בעבירה, דאינו יכול לשחוט בקנה דאם כן מבטל המצוה ד'לפי חרב' דעיר הנדחת, אלא על כרחך שמעינן דמכיון דהעבירה אינו אלא ביטול עשה, לא הוה מצוה הבאה בעבירה.

ומינה אף לענין אכילה חוץ לסוכה, ויש לחלק דלא דמי, דהכא אין השחיטה בקנה איסורא בעצם אלא רק אי קיום המצוה, [ודמי לקורע בשבת], משא"כ המקדש חוץ לסוכה, חשיבא מצוה הבאה בעבירה, דגרע טפי, אע"פ דהוי רק ביטול עשה, ואכתי אינו מחוור.

[אך תיקשי, דהא מבואר בסוגיא דחולין (שם) לענין עוף הנסקל לאחר שנגמר דינו, דלא בעינן קרא למעטו שלא יהא לצפור השחוט דמצורע, כיון דמצותו בסקילה].

בעבירה, דמקיים המצוה דתפילה בציבור על ידי דמבטל מצות עשה דלעולם בהם תעבודו, [ובשדי חמד (בדין מצוה הבאה בעבירה) יליף מהך סוגיא לגדר פסולא דמצוה הבאה בעבירה].

אך יש לדחות, דבפשוטו אין כוונת הגמרא לדינא דמצוה הבאה בעבירה, אלא הוה רק לשון מושאל, וקושיית הגמרא אינו אלא היאך קא עביד כן ר' אליעזר, דהא לכתחלה אסור לעשות עבירה בכדי שיוכל לקיים אחר כך מצוה, וכך ביאר האחייעזר (ח"ג ס"י ע"א).

והרי בלאו הכי ליכא למימר דהוה מצוה הבאה בעבירה ולא קיים המצוה, דהא דמי לגולן דכבר קנה בשינוי, ואחר כך קיים בה מצוה, דלא אמרינן בה מצוה הבאה בעבירה, והכי נמי בשעת קיום המצוה, העבירה כבר נגמרה, דהעבד כבר משוחרר, [ועוד עיין בשו"ת לבוש מרדכי (להגאון ממאד, קמא ס"י ל') דליכא מצוה הבאה בעבירה בביטול מצות עשה, ורמי אנפשיה מהך דשחרר עבדו, וחילק בין קום ועשה לשב ואל תעשה].

הוכחה ב' - קושיית הנודע ביהודה

הנה דעת הריב"א (מובא בתוספות בחולין ק"מ א' ד"ה לא) דהא דעשה אינו דוחה לא תעשה ועשה, היינו דעשה אינו דוחה העשה, אבל עכ"פ העשה דחי הלאו, והוי הלאו כמאן דליתיה, ואין לוקין עליו.

והקשה בנודע ביהודה (תשובת חתנו, קמא חו"מ ס"י מ') דכיון דהעשה לא נדחה, אם כן הוה מצוה הבאה בעבירה, ושוב ילקה, דאין כאן מצוה, חזינן דסובר דגם ביטול עשה משוי מצוה הבאה בעבירה.

הוכחה ג' - קידש בליל סוכות ונתברר דהגג היה סגור

כתב המשנה ברורה (סוף ס"י תרל"ט) בשם הביכורי יעקב, דאם קידש בליל סוכות, והתחיל לאכול, ואחר כך ראה שהגג סגור, נראה שיאכל שוב כזית, ויברך שנית לישב בסוכה, אבל קידוש פשיטא שאין צריך לברך שנית.

ותיקשי, אמאי אין צריך לברך שנית קידוש, הא הקידוש היה מצוה הבאה בעבירה, דהא בהקידוש ביטל מצות סוכה, אלא על כרחך חזינן דבביטול מצוה לא אמרינן דהוה מצוה הבאה בעבירה.

אבל יש לומר דבגוונא דהנודע ביהודה הוה איסור עשה, משא"כ בהך דהביכורי יעקב הוה רק ביטול מצות עשה. [ועיין מה שביארנו בדברי הביכורי יעקב בסוכות תשע"ד].

הוכחה ד' - עיר הנדחת

ולכאורה יש לדון לפשוט החקירה מדיני עיר הנדחת, ובהקדם ג' הקדמות:

הקדמה א' - ספיקת הגמרא אי מהני שחיטה

הנה מצווים לשרוף עיר הנדחת, ואת כל אשר בתוך העיר, ומבואר בקרא דהורג גם הבהמות לפי חרב, ואסורים בהנאה.

ויש לעיין אם יכול להקדיש בהמה דעיר הנדחת לקרבן, ולכאורה מצאנו בזה סתירה,

דהנה לחד גיסא, מצאנו בגמרא בסנהדרין (ק"יב א') דרב חסדא הסתפק האם מהני שחיטה בבהמת עיר הנדחת, ולהצד דלא מהני בה שחיטה, ודאי דאינו ראוי לקרבן.

וצדדי האיבעיא בגמרא, מי אמרינן דמכיון דאמר רחמנא 'לפי חרב', אם כן בין בשחיטה ובין בהריגה קרינא ביה 'לפי חרב', ואפילו שחטה מיתה בעלמא היא ולא מהני מידי, [וביאר היד רמ"ה, דמכיון דמיתה בסייף הוא דגזר עלה רחמנא, אם כן לא שנא שחטה מישחט דרך שחיטה, ולא שנא קטלה מיקטל בהתזת הראש, אידי ואידי בכלל סייף נינהו, הילכך אף על גב דשחטה נמי כמאן דקטלה דמי, והרי מתה מיתה שנגזר עליה, ונבילה היא].

והצד השני דהגמרא, דדילמא לא כך, דלפי חרב, היינו שלא כדרך שחיטה, אבל דרך שחיטה, נהי דאסור באכילה ובהנאה, מכל מקום מהניא לה לטהרה מידי נבילה, ונשארה הגמרא בתיקו.

הקדמה ב' - אי מהני לצפורי מצורע, וספיקת התוספות

אמנם לאידך גיסא, חזינן בגמרא חולין (ק"מ א') דסלקא דעתין דאפשר להביא צפור מעיר הנדחת בשביל צפור השחוט דהמצורע, אלא ממעטינן מקרא ד'שתי צפרים חיות טהורות', למעט צפורי עיר הנדחת, ותיקשי, הא איכא צד בגמרא דאין כאן שחיטה כלל.

תו חזינן בתוספות בחולין (שם ד"ה למעוטי) דנסתפקו בבהמת עיר הנדחת אי כשירה לקרבן, דמפאת איסור הנאה, הא מצוות לאו

ענייני תפילה - ענף ג' (בענין ברוך שאמר וישתבח)

ברוך שאמר וישתבח רק לפני התפילה

הנה איתא בשולחן ערוך (סי' נ"ב סעי' א') דאם הגיע לבית הכנסת באיחור, ואין שהות לומר פסוקי דזמרה אפילו בדילוג, ידלג פסוקי דזמרה, ויתחיל לומר קריאת שמע וברכותיה עם הציבור ויתפלל עמהם, ואחרי התפילה יקרא כל פסוקי דזמרה בלא ברוך שאמר וישתבח, חזינן דברוך שאמר וישתבח אמרינן רק לפני שחרית.

א. ברוך שאמר וישתבח, או בציבור, וזמן תפילה, הי עדיפא

כתב המשנה ברורה (שם סק"ו) דבתשובת משכנות יעקב הוכיח דברכת ברוך שאמר וישתבח תקנה קדומה היא מימי התנאים, ועל כן אין מבטלין עליהם אפילו בשביל תפילה בציבור, אלא מוטב להתפלל ביחידי משידלג לגמרי עליהם, [דלא כהשולחן ערוך הנ"ל].

אמנם אם יעבור זמן חצות, בפשוטו ידלג על ברוך שאמר וישתבח כדי לא לבטל תפילת שחרית לגמרי, **איברא, אם יעבור ד' שעות**, יש לעיין היאך דיינינן לה.

אך אם יאמר ברוך שאמר וישתבח, וידלג רק על שאר פסוקי דזמרה, בהא מדלג גם כדי להתפלל תוך ד' שעות, דהרי במשנה ברורה (שם) מבואר דמדלגין אפילו בשביל תפילה בציבור, [היכן דליכא תפילה במנין אחר, ולענין ותיקין, הוה קל וחומר דמדלגין, דהרי ותיקין עדיף מתפילה בציבור], והרי כתבו הפוסקים דתפילה תוך ד' שעות, חשיבא מתפילה בציבור, ואם כן מדחזינן דמדלגין בשביל תפילה בציבור, קל וחומר דמדלגין לדי' שעות.

ב. הגיע לישתבח לאחר חצות

ואם כבר אמר ברוך שאמר, ועומד באמצע פסוקי דזמרה, והגיע לישתבח לאחר חצות,

לכאורה לא יאמר וישתבח אחר חצות, דהרי פסוקי דזמרה דינה רק עד חצות, וכן מבואר במחנה ישראל (לחפץ חיים, פ"א ס"ג ו-ח), וכן חזינן דאם נקבר המת לאחר חצות אינו אומר פסוקי דזמרה, ואף היכא דנפטרי לאחר דכבר היה עליו חיוב, [אמנם בכהאי גוונא אומר ברכת השחר, לדעת הגר"א זמנו כל היום, עיין משנה ברורה סי' נ"ב סק"י].

אך אכתי יש לעיין אם יאמר וישתבח אחר חצות, דהנה איכא דעה בפוסקים (עי' משנה ברורה סי' פ"ט סק"ז) דאכתי אפשר להתפלל שחרית בחצי שעה לאחר חצות, והשתא נימא דאם וישתבח מעכב את הברוך שאמר, נמצא דאם לא יאמר וישתבח הוה הברוך שאמר לבטלה, ואם כן נימא דמותר לסמוך על הדעה דמותר לומר וישתבח חצי שעה לאחר חצות, כדי שהברוך שאמר לא יהא לבטלה.

איברא זה אינו, מתרי טעמי, חדא, דהא מתבאר מהביאור הלכה (סי' נ"ג סעי' ב' ד"ה אמר) שאין ברוך שאמר מעכב את הישתבח, ואם כן הוא הדין אין וישתבח מעכב את הברוך שאמר, והא דכתב המשנה ברורה (שם סק"ג) דאם אמר רק וישתבח הוה ברכה לבטלה, יש לבאר דכונתו אם לא אמר גם פסוקי דזמרה, אלא התחיל מישתבח.

שנית, דאין לומר דמצד עצם הא דיפסיד וישתבח, נימא שיסמוך על הסבורים דאפשר להתפלל בחצי שעה שלאחר חצות שחרית, דהרי פסק המשנה ברורה (סי' פ"ט סק"ז) דאפילו אם יפסיד שמונה עשרה, אפילו הכי אין להתפלל בחצי שעה לאחר חצות.

ג. ברוך שאמר וישתבח בלא שחרית

תו יש לדון, דאף אם עדיין נמצא קודם חצות, אפילו הכי לא יאמר וישתבח, דאע"פ דיספיק לומר וישתבח לפני חצות, אבל עכ"פ לא יספיק להתפלל שחרית, והרי יש לעיין אם שייך פסוקי דזמרה בלא שחרית,

דהנה יש לחקור, מהו הטעם בהא דאמרינן בשולחן ערוך (סי' נ"ב סק"א) דלאחר שהתפלל שמונה עשרה לא יאמר ברוך שאמר וישתבח, מי אמרינן דטעמא מפאת דברוך שאמר וישתבח הוה דין בשחרית, דהיינו דנתקנו רק קודם שמתפלל שחרית,

או דילמא יש לבאר דאינו דוקא דין בשחרית, אלא הטעם דאחר שחרית כבר אינו יכול לאומרו, דאחרי שכבר התפלל לא שייך פסוקי דזמרה, דתקנו חז"ל לאומרו רק לפני התפילה ולא אחרי התפילה, וכא דמבואר בגמרא ברכות (ל"ב א') לעולם יסדר אדם שבחו של הקדוש ברוך הוא ואחר כך יתפלל.

ולכאורה חזינן כהצד השני, דהנה בדעת תורה (אוי"ח שם) מביא מתשובות תפארת צבי (להגאון רבינו צבי הירש מגלוגא, סי' ט"ו) דאם לא אמר פסוקי דזמרה, והתפלל שמונה עשרה, ושכח יעלה ויבא בראש

חודש, [או שאר טעות דאם שכח צריך לחזור], מכיון דחוזר להתפלל שמונה עשרה, יכול לומר גם ברוך שאמר וישתבח, דהוה ליה כלא התפלל, [וכך כתב הגרע"א בגליון שם].

חזינן מדבריו, דהטעם דבגוונא הנ"ל אכתי יכול לומר ברוך שאמר וישתבח, אינו מפאת דאכתי חייב בשחרית, ודינא הוא דאומרו לפני תפילת שחרית, אלא הטעם מפאת דהתקנה דפסוקי דזמרה הוה לסדר שבחו של מקום לפני התפילה, וממילא פסוקי דזמרה הוה רק לפני התפילה ולא אחרי התפילה, ומשום הכי מכיון דהכא הוה כלא התפלל, נמצא דאכתי הוה לפני התפילה, ויכול לומר ברוך שאמר וישתבח.

ונמצא דעדיין צריך עיון לדינא בנידון דידן, אם שייך ברוך שאמר וישתבח לפני חצות, כשאינו מתפלל אחריו שחרית אלא רק מנחה, האם נימא דבכהאי גוונא הוה לפני התפילה ולא אחרי התפילה.

ד. ביאור בפסק הנ"ל בשכח הזכרה

הנה יש לדון בכגון תפילת מוסף שבת ראש חודש, דבעינן להזכיר שבת וראש חודש, ושניהם מעכבים, מהו כשהתפלל בפעם הראשונה מוסף, והזכיר רק שבת ולא ראש חודש, ומשום הכי חזר להתפלל שנית, אמנם בפעם השניה הזכיר רק ראש חודש ולא שבת, האם צריך להתפלל פעם שלישית.

ומצאנו דפליגי בזה, דהנה הגור אריה יהודה (הקדמון או"ח סי' י"ז, הובא בדעת תורה סי' קי"ד סעי' ו') פסק דלא יחזור, דאע"פ דאם שכח ההזכרה, צריך לחזור ולהתפלל, אפילו הכי מיקרי תפילה, והא דחוזר אינו אלא להשלים ההזכרה, ואם כן נמצא דלא חיסר כלום, דבפעם הראשונה התפלל מוסף דשבת, ובפעם השניה מוסף דראש חודש.

אמנם המטה אפרים (סי' תקפ"ב סעי' כ"א, והובא בדעת תורה שם) פוסק דיחזור ויתפלל פעת שלישית, דמכיון דההזכרה מעכבת, על כרחך אמרינן דהתפילה לא חשיב תפילה כלל, ונמצא דשניהם אינם תפילה, הראשון מכיון דחיסר ראש חודש, והשני מכיון דחיסר שבת, והוה כמו בגוונא דשכח ברכה אחת, וחזר להתפלל, ובפעם השנית שכח ברכה שניה, [וכעין זה נפקא מינה בבירך ברכת המזון ביו"ט שחל בשבת, ושכח פעם אחת יעלה ויבא ופעם שנית רצה].

ולכאורה פסק התפארת צבי הנ"ל, אתי שפיר רק לדעת המטה אפרים, אך לדעת גור אריה יהודה דגם בשכח ההזכרה חשבינן ליה כהתפלל, אם כן היאך יאמר ברוך שאמר וישתבח לאחר התפילה.

וכי תימא, דילמא אתי שפיר גם לגור אריה יהודה, כיון דמכל מקום מתפלל שחרית שנית, אם כן יכול לאומרו לפני השחרית השניה.

אך נראה דאינו ברור, דהרי ביארנו דטעמא דלא אמרינן ברוך שאמר אחר התפילה, אינו כהצד דנתקן רק לפני שחרית, אלא כהצד דכבר התפלל, ואם כן לדעת הגור אריה יהודה הרי כבר התפלל. ולפי"ז שליח ציבור דהתפלל בלחש, ודאי לא יאמר ברוך שאמר וישתבח לפני חזרת השי"ך, דהרי כבר התפלל.

ה. ברכת הלל במקום ברוך שאמר וישתבח

הנה כתב המגן אברהם (סי' תכ"ב סק"ו) דבימים שגומרים ההלל, ובא לבית הכנסת סמוך להלל, לא יאמר הלל באמצע פסוקי דזמרה, [דבאמצע פסוקי דזמרה, אפשר דמותר להפסיק לקרוא הלל עם הציבור, דלא גרע ממצומרים שמוסיפין בשבת], דאם כן לא יברך על ההלל, לא בתחילה ולא בסוף, כיון שאומר ברוך שאמר וישתבח, אם כן היאך יברך פעמיים, דלא אמרינן גם ברכת הלל ויהללך, וגם ברוך שאמר וישתבח.

וכתב התפארת צבי (שם) דלפי"ז הוא הדין דבגוונא הנ"ל, כשלא אמר פסוקי דזמרה, ושכח יעלה ויבא, דדינו דאכתי יכול לומר ברוך שאמר וישתבח, אבל אם כבר אמר הלל לאחר שמונה עשרה, כבר אינו יכול לומר ברוך שאמר וישתבח, דלדעת המגן אברהם הברכות על הלל הוא במקום ברוך שאמר וישתבח.

אך לפי"ז מי שלא התפלל שחרית ובא לבית הכנסת ושמע הלל, די ש לומר דיאמר הלל קודם שחרית, אע"פ ששחרית תדיר, [דהרי לדעת באר יצחק (אוי"ח סי' כ') מתפלל מוסף בציבור ואחר כך שחרית ביחיד, דרוב עם עדיף מתדיר, אך בתשובות מהרש"ג (אוי"ח סי' כ"ב) פליג], נימא דאם אמר הלל לא יאמר ברוך שאמר, וזה צריך עיון גדול.

אלא יש לחלק, דשאני התם בגוונא דהמגן אברהם, דאומר לתרוייהו בהדי הדדי, דמפסיק באמצע פסוקי דזמרה לומר הלל, אך באומר הלל בפני עצמו, ופסוקי דזמרה בפני עצמו, שפיר אומר כל חדא בברכותיהם.